

УДК 070.1(477)“20”:[070.477:327(4+470)]

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА РОЗ'ЯСНЕННЯ КОНЦЕПТІВ «ЄВРОПА» ТА «РОСІЯ» НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Оксана Гоцур

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: o_hotsur@ukr.net

Окреслено концептуально-змістову структуру геостратегічної тематики в українській пресі на основі концептів «Європа» і «Росія», які мають певні параметри та категорії. З'ясовано, що упродовж 2000–2014 рр. українська преса витворила дві парадигми «Україна–Європа» та «Україна–Росія». Суттю першої парадигми є європейськість, а другої – проросійська орієнтація країни. Парадигма «Україна–Росія» в медіариторичі упродовж досліджуваного періоду не змогла сконструювати та легітимізувати сприйняття концепту «Україна» у контексті концепту «Росія». Особливо це чітко простежуємо під час Помаранчевої революції та Революції Гідності.

Ключові слова: українська преса, концепт, парадигма, орієнтація, зовнішньополітичні процеси, медіариторика.

Упродовж 2000–2014 рр. українська преса виробила дві парадигми «Україна–Європа» та «Україна–Росія». Суттю першої парадигми є європейськість, а другої – проросійська орієнтація країни. У медіариторичі концепт «Україна» часто постає в контексті концепту «Європа», зауважує Л. Василик у статті «Парадигма Україна–Європа в публіцистиці сучасних літературно-художніх видань» [1, с. 23]. Відображення проблеми європейської інтеграції України в українській пресі дає зрозуміти, що парадигма концепту «Україна–Європа» трансформується через мас-медіа у свідомості українців на гносеологічному рівні, що сприяє розумінню ним зовнішньополітичних процесів у контексті розвитку внутрішньодержавних і навпаки – розвиток чинника ззовні, зумовленого світовими процесами (глобалізація, інтеграція, політичними та соціально-економічними процесами), який визначає внутрішню державну політику.

Парадигма «Україна–Росія» в медіариторичі упродовж досліджуваного періоду не змогла сконструювати та легітимізувати сприйняття концепту «Україна» у контексті концепту «Росія». Водночас медіариторика заклала лише розуміння концепту з позицій Україна–ЄС, Україна–Митний союз. Також були спроби ідентифікувати концепт «Росія» і концепт «Україна», які можна сформулювати «Україна – це Росія».

Аналіз публікацій газет «День», «Дзеркало тижня» (з 2011 року «Дзеркало тижня. Україна») та «2000» показує, що концепти «Європа» та «Росія» актуалізувалися упродовж досліджуваного періоду через такі тематичні бінарні опозиції:

- інституційні (ЄС–ЄП, Митний союз);
- інтеграційні (євроінтеграція – проросійська орієнтація);

- світоглядні (європейське-азійське);
- геополітичні (Схід–Захід).

Інституційні тематичні бінарні опозиції представлені в газетних текстах, у яких зовнішньополітичну інтеграцію України розглянуто в контексті долучення країни до провідних інституцій – Європейського Союзу та Європейського економічного простору чи Митного союзу (наприклад, у статтях «Україна–ЄС: без революцій» (День. – 2000. – №165); «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?» (День. – 2000. – №128); «Європейський внесок у недуги України. ЄС робить історичну помилку, не надаючи Києву перспективу членства» (Дзеркало тижня. – 2009. – № 30); «ЄС ризикує потрапити в яму, яку копає Україні» (2000. – 2002. – № 45).

Інтеграційні тематичні бінарні опозиції виникають у результаті розгляду в газетних публікаціях інтеграційного курсу України як шляху досягнення геополітичної стратегії (наприклад, «Україна–Європа: інтенсивний біг на місці» (День. – 2007. – №. 50); «Парламентская диагностика украинской евроинтеграции» (2000. – 2004. – № 40); «Європейці та членство України в ЄС» (День. – 2007. – №15); «Заявка на членство в ЄС: строки і варіанти для України» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 4); «Про деякі проблеми інтеграції України в Європу» (День. – 2000. – № 102); «Україна–ЄС: проблеми інтеграції» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 20).

Світоглядні тематичні бінарні опозиції представлені в газетних публікаціях, у яких проблему геополітичної конфігурації України розглянуто з позицій культурно-ідейних і філософсько-ідеологічних (наприклад, «Україна та стратегічні перспективи Європи: відповідь євроскептикам» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 17); «Більше конкретики! Європеїзація для України – ключ до об'єднаної Європи» (День. – 2009. – № 35); «Про «національну особливість» українського шляху в ЄС» (День. – 2007. – № 83); «Про історичні розходження» (День. – 2014. – № 219).

Геополітичні тематичні бінарні опозиції функціонують у текстах, у яких представлено шляхи становлення України як суб'єкта геополітики (наприклад, «Повернення історії» (День. – 2007. – № 140).

У газетних публікаціях «Дня», «Дзеркала тижня» («Дзеркала тижня. Україна») та «2000» геополітичні тематичні біноми представлені у контексті розгляду й аналізу геополітичного позиціонування України у світі (наприклад, це публікації «Європейська криза: Українські рефлексії» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 24); «Значимість Помаранчевої революції» (День. – 2005. – № 48); «Хав'єр Солана: «Сьогодні настав той день, коли політичному керівництву треба виявити максимум відповідальності за долю країни»» (Дзеркало тижня.–2007. – № 34).

Загалом концепти «Європа» та «Росія» можуть функціонувати в газетній публікації як окремо, незалежно одне від одного, так і поруч. Якщо концепти функціонують в одному тексті, то обов'язково один із них має негативне осмислення, а йому протистоїть інший концепт, наділений позитивними ознаками. Тобто, в одному тексті ці концепти з метою порівняння є у позиціях протиставлення. Це бачимо у статтях «Призначення ворогом. Антиукраїнська істерія викликана внутрішніми проблемами Росії» (День. – 2008. – № 91); «Аргументація. Нефілософський підход» (2000. – 2005. – № 8); «Роман Шпек: «Шлях європейської інтеграції України – це не втеча від Росії»» (День. –2007. – № 106); «Британський меседж Керолайн Флінт: Зі стабільними та прозорими демократіями, заснованими на верховенстві права, легше працювати» (День. – 2008. – № 219).

Дослідниця Я. Прихода, аналізуючи домінування концепту «Європа» в українській пресі 1991–2003 років, окреслила такі тематичні лінії: декларативна (Україна – це Європа), настановна (Європа – це спільний дім), стратегічна (Європа, ЄС – мета України) [3, с. 12]. Треба зауважити, що вказані тематичні лінії залежать від історичного розвитку держави. Цей аспект Я. Прихода також брала до уваги. Актуалізацію концептів «Європа» та «Росія» упродовж 2000–2014 років можна поділити на такі періоди: 2000 рік – Помаранчева революція 2004 року; 2005–2010 роки (період президентства В. Ющенка), 2010 рік (правління В. Януковича) – Революція Гідності 2013 року, 2013 (анексія Російською Федерацією АР Крим) – 2014 роки (період розв'язання Росією війни проти України). У контексті цього історичного процесу можна окреслити такі тематичні лінії, які творила українська преса: декларативна (Україна – це Європа; Україна – це Росія), настановча (Європа – це спільний дім; Росія – колыска братніх народів), стратегічна (Європа, ЄС – мета України; Росія, СЕП – мета України). Зауважимо, що функціонування тематичних ліній двох концептів не завжди відбувалося паралельно в одному часі. Особливо це чітко видно під час двох важливих історичних подій для України – Помаранчевої революції та Революції Гідності. У ці значущі періоди динамічніше функціонує концепт «Європа» з вищеназваними тематичними лініями. Значне домінування вказаного концепту продовжується й сьогодні. Натомість концепт «Росія» був активним у два історичні періоди українського державотворення, коли Президентами України були Л. Кучма (1999–2004 роки) та В. Янукович (2010–2013 роки). У межах цих двох етапів не відбувалося однакового домінування концепту «Росія»: газетні публікації показують, що 2010–2013 роки характеризуються особливою активністю концепту «Європа», хоча К. Грищенко вважає, що В. Янукович і його команда реалізовували політику двовекторності: «європейська інтеграція» України та «стратегічне партнерство з Росією» [2].

Доцільно наголосити, що не в усіх українських періодичних виданнях тематичні лінії концептів «Європа» та «Росія» однаково актуалізовувалися. Наприклад, динаміка функціонування концепту «Європа» завжди є меншою в газеті «2000» порівняно з газетами «День» і «Дзеркало тижня» («Дзеркало тижня, Україна»). І навпаки, динаміка концепту «Росія» у зазначені періоди (1999–2004 рр., 2010–2013 рр.) в останніх двох періодичних виданнях характеризується об'єктивністю та вираженістю. Причина цього – редакційна політика кожного з видань.

У газетних публікаціях концепти «Європа» та «Росія» охоплюють певні ідеологеми:

концепт «Європа»:

- *зближення*. Україна та ЄС намагаються взаємозблизити погляди, політику й інтереси щодо певних питань; наближення до європейських політико-правових, соціально-економічних і культурних цінностей («Україна–ЄС: без революцій» (День. – 2000. – № 165); «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?» (День. – 2000. – № 128);
- *важливості*. Вибір євроінтеграційного вектора розвитку є важливим для Європи й України («Наодинці з Україною» (День. – 2013. – № 217);
- *повернення*. Україна, зважаючи на історичну справедливість, повинна стати членом ЄС («Чому Україну не приймають у «Євроклуб»» (День. – 2005. – № 222);
- *входження*. Україна повинна приєднатися до європейської спільноти («Європейці та членство України в ЄС» (День. – 2007. – № 15).

Концепт «Росія»:

- *повернення*. Повернення України у лоно «трьох братніх народів» («Маркеры украинского выбора» (2000. – 2005. – № 50);
- *стабільність*. Росія як надійний партнер України в економічній та політичній сферах співпраці («За завісою» (Дзеркало тижня. – 2002–2003. – № 50); «Хорошковський проти ЄП: політична агонія напередодні відставки?» (2000. – 2003. – № 37);
- *вигідність*. Обґрунтування вигоди та переваг для України в разі її приєднання до російських геополітичних проєктів ЄП/Митний союз («Україна: за і проти євразійства» (День. – 2002. – № 162); «Вибір вектора інтеграції: що ж показують цифри» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 34); «Альтернатива Є: останній шанс для української державності» (2000. – 2008. – № 36);
- *конфліктність*. Розгляд основних проблем, які були причинами конфліктів між Україною та Росією («Новий Фронт газової війни. Тепер Росії з Туркменістаном» (День. – 2009. – № 64); «Політика мстивості і покарання. Джеймс Шерр: Під час газового конфлікту ЄС «виключив себе із сценарію»» (День. – 2009. – № 26); «Негазовий візит. Чи розтопить Тимошенко лід в українсько-російських відносинах?» (День. – 2008. – № 32);

Аналіз газетних матеріалів засвідчив, що впродовж 2000–2014 рр. функціонує концепт «Росія» у синонімічному зв'язку з категорією «імперія», яку преса наділяє негативними означеннями: «Три імперські виклики» Україні» (День. – 2003. – № 195); «Нова філософія. Як жити у світі, де є Росія» (День. – 2003. – № 227); «Україна і Росія – 20 років без імперії: історичні уроки» (День. – 2012. – № 13); «Як запобігти перетворенню світу на концтабір «Русского мира»» (День. – 2014. – № 221).

За функціональним призначенням у газетних публікаціях концепти набувають таких модальних категорій, як декларативність й імперативність. Декларативність та імперативність концепту «Європа» є пріоритетним щодо концепту «Росія» в газетних текстах видань «День», «Дзеркало тижня» («Дзеркало тижня. Україна»). Водночас пріоритетність концепту «Росія» з позитивною декларативністю й імперативністю є у тижневику «2000»: «Стати самостійним геополітичним гравцем – іншого не дано» (2000. – 2012. – № 47); «Яка національна ідея нам потрібна» (2000. – 2005. – № 48); «Аргументація. Нефілософський підхід» (2000. – 2005. – № 8).

Декларативність концепту прочитується як доконане право України увійти/приєднатися до Європи: «Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС» (Дзеркало тижня. – 2009. – № 15); «Україна та стратегічні перспективи Європи: відповідь «євроскептикам»» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 17).

Імперативність концепту «Європа» наділена характеристиками «ЄС повинен», «ЄС потрібно» (наприклад, статті: «Хав'єр Солана: «Ви повинні бути упевнені, що країни ЄС завжди будуть поруч з вами»» (Дзеркало тижня. – 2001. – № 16); «Європейський внесок у недуги України. ЄС робить історичну помилку, не надаючи Києву перспективу членства» (Дзеркало тижня. – 2009. – № 30); «“Квадрига” без колеса. Україні потрібна реальна підтримка Німеччини» (День. – 2006. – № 169); ««Четверта свобода»» (День. – 2006. – № 32).

Зокрема, у статті «Євромайдан як наріжний камінь нової України» читаємо: «Європейський Союз і міжнародне співтовариство повинні допомогти Україні на цьому шляху [на шляху до реалізації системних реформ – О. Г.]» [4].

Треба зауважити, що активність вказаної категорії концепту «Європа» різко зросла під час російсько-української війни 2014–2015 років: «Дзвінок для Європи» (День. – 2014. – № 226); «Ілюзія миру» (День. – 2014. – № 184); «Чому зволікає Європа?» (День. – 2014. – № 184); ««Гібридна війна» Путіна» (День. – 2014. – № 80).

Змістове наповнення концепту «Європа» у газетних текстах здійснюється у трьох напрямках:

- включення/недоцільність включення України в європейський інтеграційний простір: «Розширення ЄС: плюси та мінуси для України» (День. – 2003. – № 199); «Про перспективи «статусу сусідства» у відносинах України з ЄС, або Чи варто відмовлятися від синиці в руках, коли годі летіти за журавлем» (Дзеркало тижня. – 2003. – № 3); «Де нас немає: Європейський вибір–2» (День. – 2005. – № 4); «Чому Україну не приймають у «Євроклуб»» (День. – 2005. – № 222); «Майкл Емерсон: Україна є єдиним найважливішим партнером у політиці європейського сусідства» (День. – 2007. – № 52);
- роль України у разі вступу в ЄС: «Україна в європейському контексті» (Дзеркало тижня. – 2000. – № 29); «“Великий стрибок” у Європу. На яких правах?» (День. – 2001. – № 129). (Україна у ролі бідної родички);
- сприйняття/несприйняття України у європейській спільноті: «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?» (День. – 2000. – № 128); «Україна: глухий кут у кінці євротунелю» (Дзеркало тижня. – 2002. – № 1); «Лейтмотиви інтеграції. Як переконати «євроскептиків» в Україні та «україноскептиків» у Європі» (День. – 2005. – № 28); «Україна – Європа: інтенсивний біг на місці» (День. – 2007. – № 50); «Чому зволікає Європа?» (День. – 2014. – № 184).

Також у трьох напрямках відбувається змістове наповнення концепту «Росія»:

- повернення/приєднання до Росії через її геополітичні проекти (ЄП, Митний союз): «Україна – Росія: десять років потому» (Дзеркало тижня. – 2001. – № 32); «ЄП: інтеграція не ціль, а інструмент» (2000. – 2004. – № 47); «Глобалізація з Росією чи ні» (2000. – 2006. – № 4); «Quo vadis, Україно? «Геть від Москви!»» (2000. – 2010. – № 14); «Україна–Митний союз: проблеми інтеграції» (Дзеркало тижня. – 2013. – № 11);
- роль України в разі приєднання до російських геополітичних проектів: «Маркери українського вибору» (2000. – 2005. – № 50);
- економічний, ресурсний, політичний, культурний взаємозв'язок України та Росії: «Бермуди Євразії в дискурсі чуми» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 45); «Російська мова і демократія: нерозв'язана дилема історії» (День. – 2005. – № 12); «Газовий конфлікт психологічно дуже сильно наблизив українців до ЄС і ще більше – до НАТО» (День. – 2009. – № 1); «Неоімперський проект, або Чому у власній державі українцям знову намагаються відмовити у праві бути самими собою» (Дзеркало тижня. – 2010. – № 134); «Газ, обсяг і ТС» (Дзеркало тижня. – 2013. – № 48).

Змістова суть категорій, які постають у результаті перетинання концептів «Європа» та «Росія», полягає в контексті розгляду проблеми ролі України на геополітичній карті в газетних публікаціях:

- категорія «Україна як «буферна держава»: «Три сценарії розчарування та надії» (День. – 2000. – № 74);
- категорія «Україна як «сіра зона»: «ЄС ризикує потрапити в яму, яку копає для України» (2000. – 2002. – № 45); «Україна–Росія–Європа: отруєний трикутник»

ник» (*Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 47*); «*Ні туди, ні сюди. У чому політико-психологічна природа тих, хто не бачить Україну в ЄС і МС?*» (*Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 172*) (Рис. 1):

Рис. 1. Змістове категоріальне наповнення концептів «Європа» та «Росія»

Як ми вже зазначали, концепт «Європа» сучасна українська преса розглядає в контексті вступу України в Європейський Союз. У пресі також визначено хронологічні межі реалізації цього вступу. Пошук часової межі українські медіа найчастіше відбувається в антонімічній парадигмі найближчого часу – далекого часу, рідше в конкретизації часу як категорії дати. Парадигма найближчого часу – далекого часу наявна, зокрема, в таких публікаціях: «*Україна в Європейському Союзі: реальна перспектива чи політична фантазія*» (*День. – 2009. – № 56*); «*Перевантаження. «Якщо Україна стане членом ЄС, то 37-м*» (*День. – 2009. – № 35*); «*По за межамі шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики*» (*Дзеркало тижня. – 2010. – № 27*). Газетні публікації, в яких окреслено часову конкретність: «*Україна: глухий кут у кінці евротунелю*» (*Дзеркало тижня. – 2002. – № 1*); «*Розширення ЄС: плюси та мінуси для України*» (*День. – 2003. – № 199*); «*Майкл Емерсон: Україна є єдиним найважливішим партнером у політиці європейського сусідства*» (*День. – 2007. – № 52*).

Емоційно-вольове навантаження концептів «Європа» та «Росія» мають негативні й позитивні параметри, які можна укласти в антонімічні позиції (добрий–поганий чи бідний–багатий). Аналіз матеріалів показав, що в публікаціях газети «2000» концепт «Європа» зазвичай наділений різко негативними характеристиками: «*Захід зробив нормою порушення міжнародного права*» «*Захід означив поведінку Росії*» (*2000. – 2014. – № 52*).

У газетах «День» і «Дзеркало тижня» («Дзеркало тижня. Україна») з 2000 року до революційних подій 2013 року матеріали завдяки збалансованості й об'єктивності подання інформації не надавали концептам лише негативних характеристик. Події

кінця 2013–2014 рр. зумовлюють те, що концепт «Росія» в пресі порівняно з концептом «Європа» постає наділеним різко негативними параметрами характеристик-ідеологем, пов'язаних з гітлерівським і сталінським режимами:

- тоталітаризм: «*Про тоталітаризмознавство*» (День. – 2014. – № 224);
- концтабір: «*Як запобігти перетворенню світу на концтабір «Руссокого мира»*» (День. – 2014. – № 221);
- фашизм: «*«Комунофашизм» крокує Росією*» (День. – 2014. – № 184).

Отже, концепти «Європа» та «Росія» лежать в основі газетних публікацій, у яких порушено проблему геополітичної стратегії України. Аналіз концептів за певними тематичними бінарними опозиціями, ідеологемами, категоріями та характеристиками показав відмінні та спільні ознаки їхнього функціонування впродовж 2000–2014 років в українській пресі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василик Л. Парадигма Україна–Європа в публіцистиці сучасних літературно-художніх видань / Любов Василик // Вісн. Дніпр. ун-ту. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного університету, 2008. – Т. 2. – № 12. – С. 22–30.
2. Почепцов Г. Росія і Україна у співставленні їх комунікативно-пропагандистських можливостей [Електронний ресурс] / Георгій Почепцов – Режим доступу : http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2014/Pochepcov_Rosiya_i_Ukraina_u_spivstavlenni_ih_propagand_mozhlyvost.htm
3. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики / Костянтин Грищенко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 27.
4. Шнайдер-Детерс В. Європейська функція України, або Як Україна може стати «загальноєвропейським» чинником / Вінфрід Шнайдер-Детерс // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 16.

REPRESENTATION AND CLARIFICATION OF THE CONCEPTS «EUROPE» AND «RUSSIA» IN THE UKRAINIAN PRESS

Oksana Hotsur

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: o_hotsur@ukr.net*

In this article, the conceptual and semantic structure of geostrategic thematic in Ukrainian press is outlined basing on concepts «Europe» and «Russia», which have some parameters and categories It's discovered, that during the years 2000–2014 Ukrainian press formed two paradigms: «Ukraine – Europe» and «Ukraine – Russia». The first one is about Europeanism, the second one is about pro-russian orientation of country. Paradigm «Ukraine – Russia» in media during exploring period wasn't able to construct and legitimize perception of concept «Ukraine» in context of concept «Russia». Most clearly we can track this during Orange revolution and Revolution of Dignity.

Key words: Ukrainian press, concept, paradigm, orientation, foreign policy processes.